

6) ČAS V DRAMATU (A NA DIVADLE)

ČAS = jeden ze základních prvků dramatického textu (i scénického provedení divadelního díla)

- informace o čase v dramatu zachyceny:
  - *nepřímo* → v hlavním textu (v dialozích)
  - *přímo* → ve vedlejším textu (poznámkách)

základní rysy času v divadle a dramatu:

- **časová tranzitornost** (pomíjivost) = rozvíjení v jednosměrném a nevratném časovém kontinuu (čas je teď a tady → sled přítomných, teď a tady probíhajících situací)
- **přítomnost** = zpřítomněná minulost → tím se drama liší od lyriky a epiky
  - *lyrika* – dominantní je prožitek okamžiku (uplývající čas pro tento žánr de facto neexistuje)
  - *epika* – dominuje čas minulý (vyprávění prostřednictvím vypravěče + její časový rozměr je v principu neomezený a může obsáhnout libovolné časové rozpětí + popis a detailnost)
  - *drama* – komplikovanější: *zpřítomňuje předváděním minulé příběhy*
příběh vyprávěný dramatem je umístěn v minulosti (spřízněnost dramatu s epikou) X ale předváděn přímo (jako sled přítomných, teď a tady probíhajících situací)

čas dramatu → limitován: drama je určeno pro scénické provedení, a tak nemůže obsáhnout velké časové rozpětí

- dramatik → musí příběh koncentrovat, vyzdvihnout významné události X epika ne
- drama → zhuštění a výběr situací a reflexe minulého děje (umožňuje zpřítomněním minulého děje)

pro drama → je zásadní rozdíl mezi **fabulí a syžetem** → doplňující se protiklady, dva aspekty příběhu

- Tomaševskij, 1965: „*Fabule je to, co se skutečně stalo, a syžet způsob, jakým s tím byl čtenář seznámen.*“
- **fabule** = výčet, souhrn událostí (případně situací, motivů) seřazených podle chronologické následnosti → v podstatě děj, který si sestavujeme
- **syžet** = způsob zprostředkování těchto událostí → jak je nám zjeována fabule
př. Král Oidipus → fabule = celý život Oidipa X syžet = koncentrován do několika hodin → jeden život zpřítomněn v jednom dni

v dramatu se projevuje → **souvztažnost tří časových rovin**

- abychom zachytili komplexnost časové struktury dramatu, je nutno kromě roviny syžetu a fabule vzít na vědomí i další časovou rovinu → **rovinu vnímání**
  - pokud drama čteme = čas čtení
  - sledujeme-li hru v inscenaci = délka inscenace
- drama nutno charakterizovat popisem souvztažnosti všech tří časových rovin

1) **čas jevištní** (vnější, realizační, čas vnímání)

- *čas události spojený s průběhem představení* = čas diváka, který danému představení přihlíží
- to, co se děje mezi začátkem a koncem představení → vždy přítomný
- různý → měřitelný začátkem a koncem představení (aktovka pro děti x Shakespearovo drama)
- psychologicky → subjektivní vnímání času (nuda x nadšení)
- v principu vždy čas jevištní *koncentrovaný, zahuštěný* → má znakový charakter

2) **mimojevištní čas** (dramatický, čas zobrazený dějem, vnitřní)

- čas fikce, o níž představení vypráví (fabule) → *čas v dramatu zobrazený*

vztah mezi časem jevištním a mimojevištním

- způsob, jakým zápletka organizuje materiál fabule a jakou časovou montáž jednotlivých prvků nabízí čas fikce (vyprávění) → vzniká *temporytmus*

a) **dramatický čas > jevištní čas**

- dramatický příběh – často rozprostřený do několika dnů nebo měsíců → se v divadle odehraje za několik hodin → reálný čas (dramatický) je většinou delší než čas jevištní
např. děj tragédie *Romeo a Julie* (Shakespeare) probíhá čtyři dny X na jevišti proběhnou za dvě až tři hodiny
- klasicistní estetika (Boilleau) → dramatický čas nesmí překročit 24 hodin
- jevištní čas → vždy koncentrovaný, zahuštěný = má znakový charakter
- koncentrace času → dosahuje se dvěma postupy:
  - vynecháváním nedůležitých a okrajových situací, nebo jejich zpřítomňováním skrze vyprávění
  - koncentrace času uvnitř scény: jeden z důvodů, proč máme jako diváci dojem, že drama má velký spád

- b) **dramatický čas** = (je stejně dlouhý jako) **jevištní čas**
- *jednota času* → drama proběhne během několika málo hodin či nepřesáhne „jeden oběh slunce“ (Aristoteles) + i v případě, kdy je čas delší, ale scény na sebe úzce navazují
  - pokud je v dramatu jeden ústřední konflikt → přirozené, aby se děj netříštil do epizod a do velké časové šíře
  - antické divadlo → zachovávání jednoty času není normou, ale nepsaným pravidlem (dojem jednoty vzniká tím, že děj je jednoduchý a koncentrovaný a zároveň text téměř neobsahuje implicitní údaje o čase)
  - klasicismus → nejdokonalejší příklady → klasicistní doktrína (respektování domnělých aristotelových pravidel bylo prohlášeno za zákon)
  - př. Racine: *Faidra* nebo *Britannicus* – jeden příběh bez jakéhokoliv přerušení
  - +
  - *naturalistické divadlo a drama* (1:1) → snaha imitovat realitu (na jevišti mohl divák vidět skutečné hodiny odtikávající čas stejným tempem jako jeho vlastní hodinky) → však pouze výjimka
- c) **dramatický čas < jevištní čas**
- velmi vzácné → poetické divadlo (Robert Wilson)
  - inspirované možnostmi filmu → nedochází ke zpomalení jevištního času diváckého vnímání x ale k zaostření na určitý okamžik
  - zvýraznění průběhu určité akce jejím stylizovaným zpomalením

čas v rámci fabulační výstavby

práce s časem v rámci fabule může mít různé uspořádání:

- **kontinuální/lineární** → události řazeny v časové posloupnosti tak, jak jdou za sebou
- **diskontinuální** → události časově řazeny bez ohledu na plynutí přirozeného času, řada odboček a trhlin
- **simultánní** → dvě paralelní časové roviny
- **řetězová** kompozice → řetězec víceméně volných událostí
- kompozice **rámcová** → události jsou časově zarámovány rámcem přítomnosti a vrací se do minulosti
- kompozice **cyklická** → události se vrací do jednoho bodu – většinou přítomnosti
- drama 20. století → pod tlakem filmu → dochází k rozrůzněním možností časové organizace → všechny možnosti, které filmu poskytuje filmový střih, si divadlo a drama také osvojily
  - **retrospektiva** → rozrušuje kontinuitu syžetového času odskokem do minulosti a událost z prehistorie je předváděna, zpřítomňována dialogem a hereckou akcí → traktována objektivně jako jiné situace hry → údajně poprvé použil Arthur Miller: *Smrt obchodního cestujícího* (1949) → časová jednota je rozrušena několika scénami, které předvádějí různé výjevy z minulosti hlavního hrdiny Lomana (obrazy vzpomínek mají výrazně objektivní charakter → pozorujeme minulost, nikoliv se o ní jen zprostředkovaně dozvídáme)
  - děj vedený **paralelně** → Brecht: *Kavkazský křídový kruh* → děj je veden i paralelně, vypráví se tu dva příběhy (jeden se týká dívky Gruši, druhý samozvaného soudce Azdaka) → obě linie začínají v situaci lidového povstání, příběhy jsou zcela nezávislé, spojí se teprve v závěru hry (line na úrovni fabule probíhají souběžně, ale předloženy jsou po sobě)
  - **vyprávění pozpátku** → můžeme se setkat s doslovným zpětným pohybem (využívá konvenci pozpátku puštěného filmu) nebo vyprávění samotného příběhu v opačném chronologickém sledu

manipulace s časem

s časem lze také různým způsobem pracovat → manipulovat s ním, aby tvůrci dosáhli určitého účinku:

- **koncentrace / expanze**
koncentrace času → se dosahuje dvěma postupy:
  - 1) vynecháváním všech nedůležitých a okrajových situací, případně jejich zpřítomňováním skrze vyprávění
  - 2) koncentrace času přímo uvnitř scény: jeden z důvodů, proč máme jako diváci onen laický dojem, že drama má velký spád a „řítí se“ kupředu
- **zrychlení / zpomalení** (temporytmus)
zpomalení času → díky zaostření na určitý okamžik, zvýraznění průběhu určité akce jejím stylizovaným zpomalením
- **zastavení / rozběhnutí**
- **návrat zpět / promítnutí vpřed**

Pro rozšíření znalostí si nastudujte následující text (naleznete ho v příloze):

JUNGMANNOVÁ, Lenka: Čas v dramatu: In: Miroslav Červenka a kol. *Na cestě ke smyslu: Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, s. 245–256